

Søllerød Kirkegård - en kirkehistorikers overvejelser

Af Carsten Bach-Nielsen

Lektor

Afdeling for kirkehistorie og praktisk teologi, Århus Universitet

I 1829 malede Constantin Hansen et Parti af det indvendige af Ringsted Kirke. Det gjorde maleren Jørgen Roed også. Men i modsætning til Roed placerede Constantin Hansen sig selv og Roed i forgrunden, halvt rygvendte, som betragtere af et bondebryllup. De står distant ude i kirkens sideskib. De deltager ikke i almuens kirkeskikke, men er netop betragtere af, hvordan den sjællandske almue endnu benytter kirken. Og det er noget af et fald – at det nu er simple bønder, der lader sig vie i valdemarerenes store sjællandske hovedkirke. Kirken lever endnu, men de lærde og intellektuelle ser rummet som et fortidigt rum, befolket af "fortidige mennesker". De to kunstnere står meget markant på en gammel ligsten nedfældet i kirkens gulv. Sådan begravede man mennesker i gamle dage. Nu kan man ubekymret stå på stenen og betragte de sidste rester af traditionel kristendom. Virkeligheden ligger et ganske andet sted end i den kirke, der blev "med hænder bygt". Den ligger i naturen, udenfor. I langt den største del af 1800-tallet er kirken for kunstnerne "de andres" kirke. Kirken er pittoresk, et minde, men til syvende og sidst en reminiscens af en fortid, der nu er i færd med at gå til grunde ved oplysningen, fornuften og det distancerende blik.

Et ganske afgørende forhold ved Søllerød Kirkegård er, at den er en kirkegård i traditionel betydning. Der ligger en landsbykirke med en kirkegård. Rundt om den har der så dannet sig nye afdelinger af kirkegårde. Dermed adskiller den sig fra de store københavnske kirkegårde, der er assistenskirkegårde – med kirkerne liggende hist og her inde i den overbefolkede og beklumrede by. I Søllerød har kirkegården kirken med sig – for kirken var der strengt taget først.

Constantin Hansen, 1829.
"Parti af det indvendige af
Ringsted Kirke".
Olie på lærred, 42 x 35 cm.
Statens Museum for Kunst.

I Oehlschlägers *Sankt Hansaften-Spil* møder vi kirken og kirkegården som udtryk for det frie land, det land Utopia, man kan rejse ud i og hjem fra om søndagen. I et og alt en bedre og friere verden – fordi den på een gang er ung og gammel, præget af såvel tradition som naturlig og harmonisk sammenhængskraft:

See Blomsterne virke
et Teppe, som gaaer,
om gothiske Kirke,
hvor Korsene staaer.
Saa bruun den sig reiser
i lysgrønne Dag.
See hvor Storcken kneiser,
paa det gamle, mosgroete Tag.

Men kun et lille halvt århundrede senere er kirken blevet til den døde skal, et livløshedens skrin. Og dog trods alt i al sin ruin stemningsfuld:

Vi sad i Landsbykirken.
en raa Novemberhimmel
oplyste svagt langs Muren
den fugtiggrønne Skimmel.

Tre, fire gamle Bønder,
samt Præst og Degn, var Flokken,
som med sit Skrat fra Taarnet,
højtrevnet, kaldte Klokken.

...

Søllerød Kirke og kirke-
gårdens afd. 101.
Foto: Forfatteren.

Der var en dyb Forladthed,
en Kulde og et Øde.
Der var en rædsom Tomhed,
som i en Grav hos Døde.

Man kan sige, at det så var et sært sted for Emil Aarestrup at søge hen, men han er i virkeligheden til stede i en helt anden kirke – med en ganske anden og levende arkitektur:

Men du – var ved min Side;
jeg saa din unge Pande
i renest Stil en Kuppel,
en yndig Hvælving danne.

Paa den var ingen Fure;
der var en himmelsk Eenhed
i disse Liniers Bøining,
i disse Farvers Reenhed.

Og dine Blik, som Ungdoms
og Uskylds Engle tændte,
var Alterlys, som roligt
med klare Straaler brændte.

...

Ved midten af 1800-tallet er såvel traditionel kristendom som nedarvede kirke- og gravskikke således kommet under pres af fornuften, den romantiske kærlighed (til det tabte eller uopnåelige) og alnaturen. I første halvdel af 1900-tallet kan man møde drømmebilledet af den romantiske kirke og kirkegård med livet som et præstegårdsliv i den af kritikeren Harald Nielsen benævnte "Erindringskristendom", der finder et klart udtryk i Valdemar Rørdams *Den gamle Præstegaard* fra 1922.

Alt dette har så meget at gøre med Søllerød Kirkegaard, at den er udviklet netop i samme periode, som disse transformationer finder sted. Søllerød kirke var til ind i 1800-tallet en ret almindelig nordsjællandsk kirke – dog omgivet af nogle mindre slotte og større landsteder. Inden for kirkegårds-muren begravedes bønder, husmænd og håndværkere. Så tæt som muligt på kirken på et ensartet græsdække. Der har været små gravminder blandt spredt beplantning af buske og høje gamle træer. Men kirkegården var omkring 1840 helt fyldt, og man måtte inddrage en del af præstegårdsjorden

Aage Jørgensens
illustration fra
Johs. V. Jensens "Fra de
dødes Have".

nord for kirken til en "assistenskirkegård". Den nye kirkegård blev opsplittet i otte dele, blandt hvilke der blev trukket lod mellem landsbyerne i sognet. Et niende stykke, nærmest søen, blev udlagt til sognets fattige. Med denne opdeling undgik man kævl om, hvor begravelser kunne foregå. Man fulgte hjembyen. Gravpladserne var nu ikke længer centreret omkring helligstedet, kirkebygningen, men refererede på den nye kirkegård til landbofællesskaberne i sognets enkelte byer – og til den omgivende og alfavnende natur.

Det er omkring 1850, at udvandrerne kommer. 50 år efter Oehlschlægers *Sankt Hansaften-Spil* tager borgerskabet det frie land i besiddelse. Drømmen – drømt bag stadens mure – gøres til virkelighed. Også i den grad, at selvsamme borgere udser sig de stejle og dramatiske skrænter nord for kirken og

ned mod søen som deres foretrukne begravelsespladser. Her ligner naturen jo et lident blicher'sk Himmelbjerg; her kan der undslippe den besøgende et gisp ved den vide udsigt. Fattigjorden nærmest søen bliver ganske snart okkuperet af indvandrerne fra hovedstaden. Det skal indrømmes, at slugten, der åbner sig på den nye kirkegård, hinsides de unge og faldne krigeres grave, er mægtig i sin væld. Naturen er altså det ene romantiske og attraktive moment. Det andet er fortsat kirken og præstegården. En del af præstegårdshaven vest for kirken inddrages omkring 1880. Her sætter københavnerne blandt andet deres kunstfærdige støbejernsgitre omkring gravene.

Nye typer af gravminder gør deres entre. Menigmands minde er jo beskedent og forsvinder – for så vidt som det er lavet af træ – efter en generation. Indvandrerne i første og anden generation medbringer granit, marmor, bronze, ædle og dyre materialer, der kan modstå tidens og forgængelighedens tand. Familiegravmæler cementerer for talrige generationer den private families kærlighedsrelationer langt ud over dødens grænse. Kærlighedsfølelsen, der i tårevædede og -vædende indskrifter signaleres for eftertiden, finder en støtte i den stemningsgivende natur: den stille sø, de krogede træer, det vide blik.

Papirfabrikanten og politikerens Drewwsens gravmæle er en typisk repræsentant for mellemkrigstidens (1849-1864) nationale minde. Det nye folkestyres mand som buste: lige til at placere på en offentlig plads i byen, gerne foran et rådhus. Men han er en ret enlig svale i forhold til det inventar af gravminder der nu som ugræs flyder ind over Søllerød: ting, der stammer fra store europæiske kirkegårde under sydligere – i enhver forstand hedere – himmelstrøg. Det holmbladske gravmæle i monumental overstørrelse med engelen og korset på gravens rand, kopier af renæssancens gravfliser, obelisker bag smedjernen, ja de egentlige mausolæer, fredstempler og romerske gravkapeller med bronzedøre er, hvis man skal være strikt, egnsfremmede. I enhver forstand. Indskrifterne, der udtrykker den evige og ubrydelige kærlighed i livet og forhåbningen om at samles i himmelens evige lyksalighed, er også et nyt påfund. Det havde bønder og småfolk ikke brug for. Kirken gav netop med sin ritualisering, sin stærke evangelisk-lutherske katekismebelæring gennem livet, en vished for, at livet – også hinsides døden – var i Guds hånd. De nye borgerlige klasser, der ikke er bundet til de gamle fællesskaber og den gammeldags kristendom, må selv formulere udtryk for den kærlighed, der vokser ud over graven. Eller i visse tilfælde forsøge sig med erstatningen for den gamle re-

Drewwsens gravmæle.
Foto: Forfatteren.

Det holmbladske
gravmæle.
Foto: Forfatteren.

Christen Dalsgaards tegning af to unge, der leger kispus omkring et gravsted 1860-70.

(Fra Valdemar Rørdam "Den gamle præstegård" 1922).

ligion, nemlig nationalismen – med ormeslyng og runelig-nende skrifttyper.

Der ønskes ved århundredets slutning mulighed for et dobbelt sus: naturoplevelsen parret med den vandrendes aflæsning af indskrifter og beundring af de kunstfærdigt udformede gravminder. Storbyens promenade blandt huse, der citerer hele verdenskunstens panorama, overføres til naturen i kirkegårdens form. Gravene bliver hegnede som små haver, der anlægges stier, så man ikke tvinges til at skræve over de dodes grave. Der opstår en hel verden som afløser af lillebyen, købstaden. I midten den gamle kirke, præstegården, den gamle præst med kalot og unge døtre i lyse kjoler, nyttehavedidyllen. I koncentriske cirkler uden om dette drømmebillede af en ordnet verden fra gamle dage danner der sig matrikler og hegn, her rejses bygninger, her mærkes af. Og gaderne mellem de private matrikler bliver spadsereveje for de levende. Som man i gamle dage kunne se ud over byens volde, glider blikket nu over hækkene og ud over det fagre Nordsjælland i en ny og bedre skabt verden.

I løbet af 1900-tallet kommer det store ryk. Flere og flere flytter ud i villakvarterene. De fine grunde er optaget. Også på kirkegården. Der er snart ikke længere plads på de terrasserede skrænter med søudsigt mod nord. Omkring 1950 får Søllerød Kirkegårds nye dele et udseende, der minder om bykirkegårde som de er flest. I 1960'erne bliver det mere almindeligt med urnegravsteder. Og det giver nye muligheder for et mere harmonisk samspil mellem gravafmærkning og natur. I

den skrånende birkelund vest for kirken og uden for kirkegårdens hække findes siden 1981 en urnekirkegård med enkle liggesten. Her gives naturen atter plads, den udfordres ikke af kulturskabte, stormægtige markeringer i poleret eller tilhugget sten. Med omkring 3000 grave ville det også blive for uoverskueligt og komplekst med så mange individuelle udtryk og meddelelser, som de ældre grave gav fra sig. Man mærker en fastere hånd, et håb, der ikke er knyttet til borgerskabets formåen og stenhuggernes kunst. Og kirken ligger der stadig. Set fra urnekirkegården som en fjern kirke. Men dog kirke. For nogen blot kulturkirke. Og det kirkelige kulturhus, sognegården, har fundet og taget sin plads. Her er den ny tids samlingspunkt for de levende og levende interesserede – mellem kirke og kirkegård. Der er atter liv, i villabyens historiske åndehul.

Søllerød Kirkegård opviser med sin høje vedligeholdelsesgrad et storslået eksempel på en udvikling, der er foregået over 200 år. Den er forbilledlig ved at have de klart opdelte rum, der svarer til bestemte tiders idealer. Ved sine samspil mellem huse, mure, hække, natur og udblik er den stadig ikke bare interessant. Den er forrygende smuk og vildt betagende.

Litteratur:

Johannes V. Jensen: "Fra de dødes Have", *Danske essays*, red. Werner Svendsen, København 1965, s. 156-170.

Harald Nielsen: *Litterære Mirakler. Et stykke Aandshistorie*, København 1933.

Adam Oehlschläger: *Sanct Hansaften-Spil*, udg. Sv. Gundel, København 1920.

Valdemar Rørdam: *Den gamle Præstegård*, København 1922.

Knud Sønderby: "Hængebogen", *Danske essays*, red. Werner Svendsen, København 1965, s. 357-366.